DESPRE MIJLOACELE DE REDARE A COMPLEMENTULUI CIRCUMSTANŢIAL DE MOD ÎN LIMBA ROMÎNĂ CONTEMPORANĂ

DE

V. N. RÎBALKA (Moscova)

În limba romînă, ca şi în alte limbi, complementul circumstanţial este o categorie sintactică şi anume o parte secundară a propoziţiei. El este exprimat prin diferite părţi de vorbire. Între complementul circumstanţial ca unitate sintactică şi părţile de vorbire, prin care este exprimat el, există o anumită legătură şi interdependenţă. Cercetarea acestei legături şi interdependenţe prezintă un interes nu numai teoretic, ci şi practic.

Partea de vorbire cea mai caracteristică pentru exprimarea complementului circumstanţial de mod este adverbul de mod, totuşi, între acest circumstanţial şi adverbul de mod, nu există un paralelism perfect.

În limba romînă contemporană, complementul circumstanţial de mod este exprimat nu numai prin adverb, ci şi prin alte părţi de vorbire.

Trebuie remarcat, că în limba romînă, adverbele de mod propriuzise sînt puţin numeroase, ceea ce se explică prin numărul mic al procedeelor de formare a lor. În limba romînă actuală se pot forma adverbe numai cu ajutorul a trei sufixe: *-iş*, *-mente* şi *-eşte*, dintre care numai ultimul este productiv. Numărul cuvintelor de la care se pot forma aceste adverbe este de asemenea foarte limitat. Astfel, cea mai numeroasă şi mai productivă grupă de adverbe în *-eşte* se formează, de regulă, numai de la adjectivele în *-esc*, corespunzătoare substantivelor nume de fiinţe.

Dat fiind numărul lor mic, adverbele de mod nu pot exprima întreaga bogăţie de nuanţe ale acţiunii sau stării; ele pot fi considerate doar ca grupul de cuvinte cel mai stabil care intră în categoria sintactică a „com-

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

plementului circumstanțial de mod". În limba romînă, pentru exprimarea complementului circumstanțial de mod, se folosesc, alături de adverbe, și alte părți de vorbire, și anume : adjective, substantive, numerale și forme nominale ale verbului[1].

E greu să se analizeze în cadrul unui articol de revistă toate procedeele morfologice amintite mai sus. Lucrarea de față se mărginește la cercetarea cîtorva probleme legate de folosirea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod.

Exprimînd relația dintre categoria calității și categoria acțiunii, complementul circumstanțial de mod este redat de foarte multe ori în limba romînă cu ajutorul adjectivelor.

Se știe că întrebuințarea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod se întîlnește și în latină. Dar aici posibilitățile de folosire a adjectivelor cu această funcțiune erau limitate [2].

În limba romînă folosirea adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod a căpătat o largă răspîndire. La aceasta a contribuit, printre altele, și faptul că în această limbă a avut loc unificarea genului neutru cu cel masculin la adjective : de asemenea au fost pierdute terminațiile cazuale. În limba romînă contemporană adjectivul apare cu funcțiune de complement circumstanțial de mod la genul masculin singular, adică în forma inițială, fără vreo modificare morfologică.

În *Gramatica limbii romîne*, acad. I. Iordan scrie : „...Orice adjectiv poate deveni, în principiu, adverb de mod, fără nici o schimbare..." [3].

Folosirea largă în limba romînă a adjectivelor cu funcțiune de complement circumstanțial de mod se poate explica prin :

1) faptul că însușirea exprimată prin adverbul de mod se bazează pe însușirea exprimată de adjectiv [4];

2) particularitatea adjectivelor românești de a cuprinde și valoarea de atribut și pe aceea de circumstanțial.

Numeroasele exemple (peste 2.000) pe care le-am cules din literatură și presa actuală arată că deși adjectivele sînt larg folosite cu funcțiune

---

[1] Vezi *Gramatica limbii romîne*, vol. al II-lea, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 134.

[2] „Complementul circumstanțial de mod se exprima de obicei cu ajutorul adverbelor de tipul *rapide* „repede", *fortiter* „tare" și altele, care puteau fi însă înlocuite cu adjective de genul neutru ; comp. lat. *multum* „mult", *facile* „ușor", *recens* „recent". Aceste expresii, întîlnite înainte numai în poezie, capătă mai apoi o largă întrebuințare : *torvum clamat* „strigă îngrozitor" (Virgiliu), *cernis acutum* „vezi bine, îți dai bine seama" (Horațiu), *subridens amarum* „zîmbind cu amărăciune" (Apuleius), *severum vivitur* „se trăiește greu" (Prudentius)". (E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, trad. rusă : *Osnovi romanskogo iazikoznaniia*, Moscova, 1952, p. 100).

[3] I. Iordan, *Gramatica limbii romîne*, ed. a II-a, Buc. 1946, p. 207, trad. rusă : *Grammatika ruminskogo iazika*, Moscova, 1950, p. 135. Vezi de asemenea : I. Iordan, *Limba română contemporană*, Manual pentru Instituțiile de învățămînt superior, București, 1954, p. 485, 688.

[4] Din punct de vedere semantic adverbul corespunde adjectivului, întrucît el exprimă o însușire sau o calitate. Exprimarea calității este, după cum se știe, una din trăsăturile semantice de bază ale adjectivelor.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

de circumstanțial de loc, numărul celor care pot fi întrebuințate în această situație este limitat atît din cauze structurale, cît și semantice.

În articolul de față facem încercarea de a arăta posibilitățile de întrebuințare a adjectivelor în funcțiune de complement circumstanțial de mod, după particularitățile lor structural-morfologice și semantice. Din acest punct de vedere adjectivele se împart în două grupe :

1) Adjective nederivate [primare].

2) Adjective derivate.

Vom lua în considerare mai întîi adjectivele nederivate.

Majoritatea adjectivelor nederivate pot apărea cu funcțiune de complement circumstanțial de mod ; de ex. *absurd*, *acru*, *activ*, *adînc*, *afabil*, *atent*, *bogat*, *brusc*, *cald*, *clar*, *complet*, *concret*, *crud*, *curat*, *curios*, *des*, *direct*, *discret*, *distinct*, *dîrz*, *dulce*, *duios*, *egal*, *exact*, *frumos*, *grav*, *gros*, *grozav*, *imediat*, *iute*, *încet*, *just*, *lat*, *larg*, *limpede*, *lin*, *lung*, *mărunt*, *mic*, *minunat*, *moale*, *monoton*, *naiv*, *palid*, *perfect*, *pogan*, *profund*, *prompt*, *rar*, *rău*, *rece*, *scump*, *serios*, *simplu*, *slab*, *solemn*, *strîmb*, *subțire*, *tare*, *trist*, *uman*, *urgent*, *uscat*, *ușor* și altele.

„În stînga, Elvira dormea, răsuflînd *adînc* și liniștit". P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, p. 134.

„Însă în apropierea munților, orizontul se închise *brusc*". *Scînteia*, 2.IX.1952.

Întrebuințarea largă a adjectivelor nederivate ca circumstanțiale de mod se poate explica prin aceea că, datorită sensului lor general, ele exprimă o calitate [1]. În limba romînă contemporană ele n-au corespondente în alte părți de vorbire și caracterizează obiectul respectiv direct cu ajutorul înțelesului lor lexical. Însușirea sau proprietatea exprimată de ele poate să apară, de regulă, într-o măsură mai mare sau mai mică.

În marea majoritate a cazurilor aceste adjective denumesc :

— calități psihice ale omului, particularități ale caracterului lui : *activ*, *afabil*, *atent*, *curios*, *discret*, *distinct*, *dîrz*, *exact*, *grav*, *grozav*, *iute*, *just*, *naiv*, *rău*, *serios*, *trist*, *uman* etc. ;

— proprietăți fizice, forme, dimensiuni ale obiectelor : *acru*, *cald*, *curat*, *des*, *dulce*, *gros*, *lat*, *larg*, *mărunt*, *mic*, *moale*, *rar*, *rece*, *strîmb*, *subțire*, *uscat*, *ușor* etc.

La întrebuințarea cu valoare de adverb a acestor adjective contribuie și faptul că ele sînt polisemantice și pot avea înțelesuri abstracte.

Trebuie arătat că nu orice adjectiv nederivat poate apărea cu funcțiune de circumstanțial de mod. Astfel, nu pot apărea cu această funcțiune

[1] După cîte știm, în lingvistica romînească nu există o clasificare detaliată a adjectivelor în adjective calitative și relative, cum avem, de pildă în limba rusă. Materialul cercetat de noi ne arată că împărțirea adjectivelor din limba romînă în două grupe semantice fundamentale — calitative și relative — e pe deplin posibilă și necesară. Acest lucru ar permite o analiză mai profundă a sensurilor și particularităților lor gramaticale.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

adjectivele nederivate al căror înțeles lexical concret este incompatibil din punct de vedere logic cu caracterizarea calitativă a acțiunii sau stării respective. Fac parte din această grupă adjective denumind :

1) Însușiri permanente ale ființelor : *chel*, *ghebos*, *pleșuv* etc.

2) Proprietăți ale lucrurilor :

a) forme : *curb*, *rotund* etc.

b) culori : *brun*, *roșcat* ; culoarea părului sau a pielii animalelor : *șarg* etc.

Unele adjective care denumesc culorile pot apărea cu funcțiune de circumstanțial de mod în sens metaforic, mai abstract. De exemplu : *galben*, *negru*, *verde* etc.

„Pantelemon rîse *galben*, silit, nerușinat".

P. Dumitriu, *Nuvele. Vînătoare de lupi*, p. 209.

„Și dacă aveți ceva de zis, nu vă sfiiți ; spuneți *verde*, moldovinește, ca la niște frați ce vă sîntem".

I. Creangă, *Opere. Moș Ion Roată și Unirea*. p. 88.

Grupa adjectivelor nederivate, care apar ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod este relativ puțin numeroasă și puțin productivă în limba romînă. Însă aceste adjective se remarcă printr-o mare stabilitate și o largă circulație.

Alături de adjectivele nederivate, pot apărea în limba romînă cu funcțiune de circumstanțial de mod și adjectivele derivate. Grupa adjectivelor derivate folosite ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod este mai numeroasă și mai productivă decît grupa adjectivelor nederivate folosite cu această funcțiune ; dar frecvența lor în vorbire e mai mică.

Materialul studiat de noi arată că nu toate adjectivele derivate pot apărea ca mijloc morfologic de redare a complementului circumstanțial de mod. În această funcțiune pot fi folosite numai anumite tipuri structural-morfologice de adjective derivate. Astfel, apar cu această funcțiune adjectivele cu sufixul *-al*, *-atic*, *-bil*, *-elnic*, *-ic*, *-iv*, *-nic*, *-os*, *-tor*, formate de la substantive cu sens abstract, precum și adjectivele postverbale. De exemplu : *sistematic*, *ireproșabil*, *tainic*, *grabnic*, *bucuros*, *cuviincios*, *cercetător*, *neputincios*, *politicos*, *primejdios*, *setos*, *bănuitor*, *îngrozitor*, *întîmplător*, *întrebător*, *jeluitor* etc.

„Se grăbiră să-i facă loc, să se recomande, să răspundă *politicos*, zîmbind, la orice întrebare".

M. Sadoveanu, *Slujbaș Vedri*, p. 37.

„Hotărî să ajungă mai *grabnic* acasă".

Ș. Gheorghiu, *Rotița*, p. 209.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

Posibilitatea folosirii acestor adjective ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod se poate explica prin faptul că în ele apare pregnant înțelesul de calitate.

Cu funcțiune de complement circumstanțial de mod pot apărea de asemenea unele adjective derivate de la substantive cu sens concret. De pildă: *metalic*, *mieros*, *nervos*, *spătos* și altele.

„Vorbești *mieros*, tovarășe Bedros, ca negustorii".
P. Dumitriu, *Bedros din Bazargic*, p. 274.

„Se gîndi mult, și cînd răspunse, vorba lui răsună *metalic*, cu tărie"
Ș. Gheorghiu, *Rotița*, p. 227.

După sensul lor, aceste adjective sînt, de regulă, relative — calitative, unind sensul de bază — exprimarea calității — cu nuanțe de relație. Sensul de calitate și de relație al acestor cuvinte apare clar în diferitele îmbinări de cuvinte. Astfel de pildă, adjectivul *nervos* are în expresia *sistemul nervos* sens de relație. El exprimă o proprietate bazată pe relația cu substantivul *nerv*, de la care derivă. Acest sens al adjectivului *nervos* este permanent, el nu poate apărea într-o măsură mai mare sau mai mică.

Adjectivul *nervos* în acest sens nu poate fi folosit cu funcțiune de adverb de mod.

Dimpotrivă, în expresia *un om nervos*, adjectivul *nervos* exprimă o calitate care poate să apară într-o măsură mai mare sau mai mică. În acest sens calitativ adjectivul *nervos* poate fi folosit cu funcțiune de adverb de mod. De exemplu „Doamna Vorvoreanu se uita *nervos* la ea, apoi se uita la Elvira". P. Dumitriu, *Bijuterii de familie*, p. 128.

Materialul lingvistic arată că adjectivele relative-calitative pot avea funcțiune de circumstanțial de mod numai cu sensul lor calitativ. Cu înțelesul de relație aceste adjective nu pot fi folosite ca adverbe de mod.

Adjectivele care au numai valoare relativă de asemenea nu apar cu funcțiune de adverbe de mod.

Prin urmare, în limba romînă contemporană posibilitatea de a folosi adjectivele cu funcțiune de adverb de mod este în dependență directă de dezvoltarea nuanței calitative a sensului lor.

Dintre tipurile morfologice de adjective derivate, cele mai frecvent întrebuințate cu rolul de circumstanțial de mod sînt adjectivele în *-os* și *-tor*, ceea ce se explică prin productivitatea acestor sufixe.

Trebuie însă remarcat că nu toate tipurile structural-morfologice de adjective derivate pot fi folosite cu această funcțiune. În limba romînă contemporană nu pot apărea cu funcțiune de complement circumstanțial

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

de mod adjectivele cu sufixele : *-ean*, *-esc* și *-ist*, de pildă : *apusean*, *ciobănesc*, *cîmpean*, *cîinesc*, *comunist*, *socialist* etc.

Nu apar cu această funcțiune nici adjectivele compuse, formate cu ajutorul unor elemente derivative ca : *ante*, *anti*, *extra*, *hiper* și *trans*. De exemplu, adjectivele : *antebelic*, *antemeridian*, *antimonarhist*, *extrabugetar*, *extrașcolar*, *hipersensibil*, *hipertensiv*, *transatlantic*, *transdanubian* etc.

Imposibilitatea de a folosi aceste adjective cu valoare de adverb de mod se explică, probabil, prin faptul că au slab dezvoltată nuanța de calitate.

Deși în limba romînă contemporană adjectivele sînt larg folosite ca mijloc morfologic de exprimare a adverbului de mod, posibilitățile lor de întrebuințare cu această funcțiune sînt limitate atît din punct de vedere structural-morfologic, cît și semantic, și anume de gradul de dezvoltare a nuanței de calitate.

Prin urmare, în limba romînă contemporană, se folosesc pe scară largă ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod atît adjectivele nederivate, cît și cele derivate. Tendința adjectivelor derivate de a reda adverbul de mod este lărgită prin pătrunderea în limbă a neologismelor, precum și prin dezvoltarea la unele adjective de acest fel a nuanțelor de calitate.

★

Proprietățile adjectivelor determină nu numai posibilitatea de a le folosi ca mijloc morfologic de exprimare a complementului de mod, ci și înțelesul adverbial al acestor adjective.

Compararea sensurilor adjectivelor cu funcțiune atributivă și circumstanțială, realizată pe baza dicționarelor limbii romîne[1], precum și a exemplelor extrase din literatură scoate în evidență o corespondență regulată a acestor sensuri. Acest lucru e condiționat de faptul că înțelesul adjectivului în cele două funcțiuni se bazează pe un conținut lexical concret unic.

Pentru a ilustra această teză vom da cîteva exemple de adjective, folosite atît cu funcțiune atributivă, cît și circumstanțială.

---

[1] I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Cartea Românească, 1932; *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II, Ed. Acad. R.P.R., 1955—1956.

În dicționarele limbii romîne, inclusiv în cel de mai sus, multe adjective nu sînt specificate în întrebuințarea lor adverbială.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

Să luăm, de pildă, adjectivele *corect* și *formal*[1].

ADJECTIV

1. Corect

1) conform cu regulile juste; așa cum trebuie:
Vorbirea curentă și *corectă* în limba rusă nu este posibilă fără cunoașterea cît mai completă și mai precisă a structurii gramaticale a limbii ruse.
2) Care are o ținută, o purtare, o atitudine ireproșabilă; cinstit:
Te cunosc toți că ești un funcționar *corect* (Caragiale).

2. Formal:

1) Pătruns de formalism; făcut de formă:
Acolo unde se manifestă o atitudine *formală*, birocratică ... organizația de partid este datoare să desfășoare larg critica și autocritica, luînd măsuri energice în vederea îmbunătățirii muncii.
2) Relativ la formă:
Logică *formală*.
3) Formulat precis; categoric:
Declarație *formală*.

ADVERBIAL

1. Corect

1) Vorbea limpede, *corect*, liniștit. (Vlahuță).

2) Cu țăranii se purta *corect*. (Rebreanu).

2. Formal:

1) Venind la putere, burghezia a fost silită să recunoască *formal* (nu dintr-odată, ci treptat) o serie de drepturi democratice elementare.

2) *Formal*, ai dreptate!

3) A recunoaște *formal*.

Exemplele de mai sus arată că sensurile adjectivelor nederivate, *corect* și *formal* cu cele două funcțiuni — atributivă și circumstanțială — sînt corelative: totalitatea sensurilor acestor adjective cu funcțiune atributivă se păstrează pe deplin atunci cînd ele sînt folosite cu funcțiune circumstanțială[2].

Posibilitatea de a folosi adjectivele *corect* și *formal* cu funcțiune de circumstanțial de mod în toate sensurile lor se explică prin faptul că ele exprimă o calitate și sînt abstracte.

Dar nu toate adjectivele nederivate pot fi folosite cu funcțiune circumstanțială în toate sensurile lor. Așa sînt, de pildă, următoarele adjective (conform indicațiilor din *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II): *acru*, *adînc*, *aspru*, *atent*, *bogat*, *brusc*, *concret*, *crud*, *curios*, *dîrz*, *domol*, *dulce*, *egal*, *furios*, *fix*, *galant*, *gros*, *just*, *larg*, *lacom*, *limpede*, *lin* și multe altele. Să luăm, de pildă, adjectivul *acru*:

[1] Exemplele sînt luate din *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II. Ed. Acad. R.P.R., 1955—1956.

[2] În materialul studiat n-am găsit nici un alt sens adverbial al adjectivelor de mai sus. Însă exemplele prin care sînt ilustrate sensurile indicate în dicționar sînt numeroase.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

ADJECTIV	ADVERBIAL
1) Care are gustul caracteristic al oțetului, al lămîii, al borșului etc. De răbdări s-a săturat ca de mere *acre* (Reteganul).	1) Nu este.
2) Fig. Morocănos, arțăgos, răutăcios, ursuz. Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai? continuă șeful cu un zîmbet *acru* (Rebreanu).	2) Filip ... își trecu *acru* mîneca bluzei peste obrajii asudați (Sahia).

Adjectivele derivate pot fi folosite cu funcțiunea de circumstanțial de mod în toate sensurile care exprimă o calitate, dar nu și în acelea care exprimă o relație.

Din materialul studiat se vede că majoritatea absolută a adjectivelor nu sînt folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod în toate sensurile lor. Din această cauză sfera semantică a adjectivelor ca funcțiune circumstanțială este de regulă mai mică decît sfera celor cu funcțiune atributivă, ceea ce reiese și din exemplele furnizate de dicționarele limbii romîne. Astfel, în cele două dicționare citate mai sus, adjectivele nederivate, care apar cu funcțiune de circumstanțial de mod, au unul pînă la cinci sensuri; în același timp, cu funcțiune atributivă ele au pînă la paisprezece sensuri. Adjectivele derivate folosite ca circumstanțial de mod au pînă la trei sensuri; adjectivele derivate de la substantive concrete, precum și adjectivele în *-tor*, derivate de la verbe, au de regulă numai un singur sens. Aceleași adjective au în funcțiune atributivă pînă la cinci sensuri.

Astfel, sensul adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod este totdeauna în corelație cu sensul lor cu funcțiune atributivă și este determinat de acesta[1].

Deși sensurile calitativ-circumstanțiale și calitativ-atributive ale adjectivelor respective sînt asemănătoare, ele nu sînt însă identice. Sensul circumstanțial al adjectivului are totdeauna un caracter mai abstract decît sensul atributiv, deoarece el nu exprimă o însușire a unui obiect, ci o însușire a altei însușiri, respectiv a acțiunii sau a stării[2].

Prin urmare, adjectivele care sînt folosite ca mijloc morfologic de redare a complementului circumstanțial de mod sînt supuse unor schimbări semantice. Sensul lor devine identic cu acela al adverbelor.

---

[1] Cazurile de rupere a sensului adjectivelor respective cu funcțiune circumstanțială de sensul lor cu funcțiune atributivă sînt extrem de rare.

[2] Acțiunea exprimată prin verb reprezintă o însușire a obiectului.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

Întrucît adjectivele de care ne ocupăm pot apărea cu funcțiune de adverb de mod numai cu sensul lor calitativ, sensul lor adverbial este de asemenea calitativ, identic cu sensul adverbelor de calitate[1].

Un interes deosebit îl prezintă cercetarea gradului de adverbializare a adjectivelor folosite ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod. Trec ele cu noua funcțiune în categoria adverbelor sau continuă să rămînă în vechea categorie de cuvinte?

În lingvistica romînească nu există o părere unanimă în această problemă.

În *Gramatica limbii romîne*, vol. I, adjectivele folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod sînt considerate ca adverbe avînd formă identică cu adjectivele corespunzătoare: „Există însă și adverbe care nu au formă proprie: anumite forme ale adjectivelor (și participiilor), uneori și ale substantivelor, se transformă în adverbe numai prin schimbarea întrebuințării lor:

Aspru, rece sună cîntecul cel *etern* neisprăvit (Eminescu)[2].

Un alt punct de vedere este exprimat de acad. I. Iordan și de alți cîțiva învățați.

În monografia sa *Limba romînă contemporană* acad. I. Iordan afirmă: „... Un adjectiv devine adverb (mai exact spus, capătă valoare adverbială) prin simplul fapt că stă, ca determinant, pe lîngă un verb (sau un adjectiv)"[3]; și mai departe: „Foarte des un adjectiv se întrebuințează ca adverb fără să-și schimbe aspectul morfologic: *scrie frumos, muncește temeinic, se poartă cuviincios* etc."[4].

Dicționarele limbii romîne tratează de asemenea în mod diferit această categorie de cuvinte. Așa, de pildă, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu cuvintele de acest fel sînt semnalate în același timp și ca adjective și ca adverbe: *acru, adînc, alternativ, amarnic, atent, brusc, clar, cuviincios, diametral, domol, dureros, egal, fix, formal, grațios, groaznic, grozav, ieftin, indiscutabil, incontestabil, involuntar, iremediabil, ireproșabil, întîmplător, jalnic, just, lacom, leneș, lesne, limpede, lin* și altele.

În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—II, adjectivele de mai sus sînt tratate ca adjective ce apar cu două funcțiuni sintactice (atributivă și circumstanțială)[5].

---

[1] Posibilitatea folosirii adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod trebuie privită ca o particularitate a adjectivelor de calitate.

[2] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 329.

[3] I. Iordan, *Limba romînă contemporană*. Manual pentru Instituțiile de învățămînt superior, București, 1954, p. 483.

[4] *Ibidem*, p. 485.

[5] În acest dicționar sînt tratate în acest fel și alte adjective care în *Dicționarul enciclopedic ilustrat* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu sînt trecute numai ca adjective. Așa, de pildă, sînt: *activ, amabil, amenințător, amical, anevoios, artificial, asimetric, aspru, automat, bănuitor, bizar,*

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

Nouă ni se pare mai just punctul de vedere al acelor lingviști care consideră că adjectivele care sînt folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu trec, de regulă, în categoria adverbelor.

Se știe că adverbializarea adjectivelor, ca și a altor părți de vorbire, este un proces cu două aspecte : lexical și gramatical. Pentru a trece în categoria adverbelor, adjectivul, cu noua sa funcțiune de circumstanțial de mod, trebuie să capete sensul și forma cuvintelor din categoria adverbelor.

Noul sens circumstanțial al adjectivelor, identic cu sensul adverbelor, nu putea apărea în limbă fără a primi și forma morfologică corespunzătoare[1]. Fără o formă gramaticală corespunzătoare cuvîntul-adverb n-ar putea fi astfel interpretat.

În limba romînă, adjectivele folosite cu funcțiune circumstanțială rămîn din punct de vedere morfologie, neschimbate. Dar această categorie de cuvinte, a căror formă nu se schimbă, nu sînt cuvinte fără formă.

„Lipsa de modificări morfologice ale cuvîntului este suplinită de determinarea lui sintactică, întrucît o categorie gramaticală nu poate să nu-și găsească expresie în cutare sau cutare elemente structurale-semantice ale cuvîntului, inclusiv în posibilitatea cuvîntului de a se uni numai cu cuvinte de un anumit tip gramatical, adică în formele lui sintactice, în posibilitățile și funcțiunile lui constructive"[2].

O astfel de expresie gramaticală a sensului circumstanțial al cuvintelor respective în limba romînă este posibilitatea lor de a se folosi pe lîngă verbe, adjective sau alte adverbe. În acest caz adjectivele folosite în această funcțiune își neutralizează particularitățile lor gramaticale (acordul în gen, număr și caz). Dar particularitățile gramaticale căpătate de adjectiv în funcțiune circumstanțială sînt nepermanente ; ele sînt condiționate de funcțiunile sintactice ale acestor cuvinte în propoziție.

Prin urmare, în limba romînă, sensul adverbial al adjectivelor folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu primește o formă gramaticală permanentă, specifică adverbelor, cuvinte neflexibile. În cazul acestor adjective nu avem de-a face nici cu o rupere a sensului lexical al adjectivului adverbializat de cel al adjectivului neadverbializat[3]. Din această

---

bogat, caligrafic, calitativ, categoric, călduros, colțuros, confidențial, confortabil, cordial, corect, curios, crud, cursiv, definitiv, diabolic, discret, dîrz, dramatic, drăgăstos, duios, dulce, drăguț, dușmănos, energic, evident, exact, fantastic, furios, galant, gălăgios, gingaș, grav, imperturbabil, imposibil, inevitabil, îngrozitor, întunecos, înspăimîntător, jeluitor, judicios și altele.

[1] Acad. V. V. Vinogradov scrie : „În limba rusă nu există cuvinte (unități lexicale social-mente percepute) fără o formă gramaticală, căci sensul formal, gramatical intră în mod organic în structura semantică a cuvîntului". (V. V. Vinogradov, *Sovremennih russkih iazîk. Vvedenîie v grammaticeskoe ucenîie o slove*, Moscova, 1938, p. 123).

[2] V. V. Vinogradov, *op. cit.*, p. 128.

[3] Am arătat mai sus că sensul circumstanțial al adjectivelor e determinat de unul sau mai multe sensuri ale adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă și reprezintă o evoluție ulterioară a acestuia.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

cauză în limba romînă adjectivele adverbializate de obicei nu trec în categoria adverbelor[1].

Trebuie însă menționat că unele adjective care apar cu funcțiune de circumstanțial de mod pot trece în procesul evoluției limbii, în categoria adverbelor.

Să luăm, de pildă, cuvintele *chiar* și *gros*.

După datele dicționarelor limbii romîne cuvîntul *chiar* a fost moștenit din latină ca adjectiv și avea sensul de „limpede, curat”[2] (comp. lat. *clarus*, care avea, printre altele, și sensul de „limpede, curat”).

În acest sens, adjectivul *chiar* se folosea (în textele vechi românești) și cu sens circumstanțial: „Și mai *chearŭ* spune-va grăind așa”[3].

Corelația semantică a celor două funcțiuni — circumstanțială și atributivă — ale cuvîntului *chiar* e condiționată de faptul că sensul circumstanțial al adjectivului se bazează pe unul sau mai multe sensuri ale adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă.

Mai tîrziu, cuvîntul *chiar* a ieșit din uz ca adjectiv.

După *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I, acest cuvînt e folosit de unii scriitori mai noi în scopuri stilistice: „Țiganul, care n-auzisă Niceodată răsunare *chiară* Ca aceasta, stete cu gura închisă” (Budai-Deleanu). În limba romînă contemporană adjectivul *chiar* s-a păstrat de asemenea în expresia „*din chiar senin*”. Ex. „Din chiar senin mi-a crescut mie un corn” (Reteganul).

Dimpotrivă, cuvîntul *chiar* continuă să se folosească și astăzi cu funcțiune circumstanțială.

În procesul evoluției limbii cuvîntul *chiar*, cu funcțiune de circumstanțial, a căpătat sensuri noi, mai abstracte. Astfel, conform *Dicționarului limbii romîne literare contemporane*, vol. I, acest cuvînt are în prezent următoarele sensuri:

1. Tocmai, întocmai, exact: *Fata se culcă și Harap-Alb se pune de strajă chiar la ușa ei* (Creangă).

2. Pînă și, încă și: *Chiar prin somn, chiar prin vis, își urmărea gîndul hotărît* (C. Petrescu).

3. Încă (de pe vremea aceea): *Ist copil chiar din pruncie Maica sa mi l-a dat mie* (Alecsandri, P. P.).

---

[1] Acest fenomen se întîlnește și în alte limbi romanice, de pildă în franceză, unde, spre deosebire de limba romînă, folosirea adverbială a adjectivelor nu este generală. Prof. O. I. Bogomolova observă: „Urme ale unei astfel de întrebuințări s-au păstrat într-un număr destul de mare de expresii: *parler bas, parler haut, frapper fort, sentir bon, sentir mauvais, coûte cher, aller droit, travailler ferme, chanter faux* etc. Dar adjectivele *bas, haut, fort* etc., adverbializate în expresiile de mai sus și în altele, nu s-au transformat în adverbe... deși sînt adverbe în anumite expresii). (O. I. Bogomolova, *Sovremennih franțuzskih iazîk*, Moscova, 1948, p. 98).

[2] I. A. Candrea și Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, „Cartea Românească”, 1932.

[3] *Dicționarul limbii romîne*, tomul I, partea a II-a, București, 1940.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

Nici unul din sensurile de mai sus nu poate fi pus în directă legătură cu sensul adjectivului *chiar* cu funcțiune atributivă.

Deci cuvîntul *chiar*, care provine din adjectivul latin *clarus*, se folosea inițial în limba romînă ca adjectiv și adverb, lucru obișnuit pentru multe adjective și în limba romînă contemporană.

Dar în procesul evoluției limbii, cuvîntul *chiar* și-a pierdut funcțiunea atributivă și a ieșit din limbă ca adjectiv. Fiind folosit adesea cu funcțiune circumstanțială, el și-a lărgit sensul.

În acest fel, în limba romînă contemporană cuvîntul *chiar* a trecut definitiv în categoria adverbelor[1].

Cuvîntul *gros* provine din adjectivul latinesc *grossus*. În limba romînă contemporană *gros* se întrebuințează, ca și multe alte adjective, cu două funcțiuni sintactice : atributivă și circumstanțială.

După *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. II, cuvîntul *gros* are, ca adjectiv, șase sensuri ; în trei din ele el apare și cu funcțiunea circumstanțială, și anume :

ADJECTIVE :	ADVERBIAL :
1) Mare [în circumferință sau] în diametru : Se însură cu jupîneasa Mărica, minunată femeie, *groasă* și frumoasă, dar cam prostană (Negruzzi).	1) Penița aceasta scrie *gros*.
2) (Despre materii lichide sau gazoase) Care curge sau se împrăștie greu, care are fluiditate scăzută ; condensat, dens : Calul era numai spumă... și aburi *groși* ieșeau din el (Negruzzi).	2) Mierea curge *gros*.
3) Fig. (Despre glas) Adînc, grav : Asta nu-i mămuca. Eu o cunosc de pe glas, glasul ei nu-i așa de *gros* și răgușit, ci-i mai subțire și mai frumos (Creangă).	3) Mînecuță cel mic dădu drumul unui rîs ascuțit. Rîdeau și ceilalți, *gros* (Sadoveanu).

În același timp, dicționarul înregistrează și alt sens al cuvîntului *gros*, și anume : „mult, din plin", care nu poate fi legat în limba romînă contemporană de nici unul din sensurile adjectivului *gros*. În sensul de mai sus el se întrebuințează numai cu funcțiune de circumstanțial : *Pe lîngă asta era și ageamie și-nfumurată că nimeni nu știe juca mai bine ca ea — și, se înțelege, pierdea* **gros** (Caragiale).

[1] Un fenomen analogic se observă și în alte limbi romanice, de pildă, în franceză : *mal* și *vite*, devenind adverbe au ieșit din uz ca adjective. În limba veche însă, ele erau și adjective și adverbe, pentru că atunci nu era o delimitare precisă între aceste două părți de vorbire și întrebuințarea adverbială [a adjectivelor — *N.R.*] era un fenomen general : *parler bel et sulf. Ci li demandet dulcement e sulf.* (*Chanson de Roland*). (O. I. Bogomolova, *op. cit.*, p. 98).

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

Neavînd legătură semantică cu adjectivul *gros*, cuvîntul *gros* cu sensul „mult, din plin" este perceput ca adverb. În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. II, el este tratat, în acest sens, ca omonim gramatical al adjectivului *gros*.

Prin urmare, unele adjective din limba romînă pot trece cu timpul în categoria adverbelor. Acest lucru e posibil în două cazuri :

1) Cînd adjectivul își pierde funcțiunea sa de bază, adică funcțiunea atributivă.

2) Cînd sensul adverbial al adjectivului se rupe de sensul lui inițial, care se manifestă în funcțiunea atributivă.

Rezolvarea justă a problemei gradului de adverbializare a adjectivelor folosite cu funcțiune circumstanțială are o mare însemnătate teoretică : ea permite o definire mai precisă a apartenenței cuvintelor la diferitele părți de vorbire. Rezolvarea acestei probleme are și valoare practică, printre altele, la alcătuirea dicționarelor și la studierea practică a limbii romîne, studiere care capătă tot mai multă însemnătate nu numai în Republica Populară Romînă, ci și în alte țări.

Materialul cercetat mai sus ne permite să tragem următoarele concluzii :

1) În limba romînă contemporană, unul din mijloacele morfologice de bază pentru exprimarea circumstanțialului de mod este adjectivul.

Folosirea largă a adjectivelor cu această funcțiune e condiționată, în primul rînd, de faptul că valoarea calitativ-circumstanțială se formează pe baza valorii calitative, exprimată de adjectiv ; în al doilea rînd, de particularitățile gramaticale ale adjectivelor în limba romînă, și mai ales de sincretismul lor. Dar materialul faptic a arătat, în același timp, că nu toate adjectivele pot fi folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod, atît din motive de structură gramaticală, cît și din motive semantice.

2) Posibilitatea folosirii adjectivelor ca mijloc morfologic de redare a circumstanțialului de mod se află în dependență directă de dezvoltarea la aceste adjective a sensului calitativ. Cu această funcțiune sînt larg folosite adjectivele calitative, precum și acele adjective relative la care e puternic dezvoltată valoarea calitativă. Dimpotrivă, adjectivele nu sînt folosite, cu valorile lor relative, cu funcțiune de adverbe de mod. Gradul de exprimare a unei calități depinde, la adjective, în primul rînd, de proprietățile lor structural-semantice.

Posibilitatea folosirii adjectivelor cu funcțiune de circumstanțial de mod trebuie privită ca o însușire gramaticală a adjectivelor calitative.

3) În limba romînă sînt frecvent folosite pentru a exprima circumstanțialul de mod majoritatea adjectivelor nederivate ; dar aceste adjective reprezintă o categorie puțin numeroasă și puțin productivă.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

4) Adjectivele derivate alcătuiesc o grupă mai numeroasă și mai productivă decît adjectivele nederivate. Dar, după cum se vede din materialul studiat, nu toate adjectivele acestea pot fi folosite ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod. Cu această funcțiune sînt folosite pe larg adjectivele aparținînd unor anumite tipuri structural-semantice, și anume adjectivele cu sufixele *-al*, *-at*, *-bil*, *-elnic*, *-ic*, *-iv*, *-nic*, *-os*, *-tor*, la baza cărora stau substantive cu valoare abstractă. Cu funcțiunea de mai sus pot fi de asemenea folosite cîteva adjective derivate de la substantive cu valoare lexicală concretă.

Dintre adjectivele derivate, folosite ca mijloc morfologic de exprimare a circumstanțialului de mod, grupa cea mai numeroasă și mai productivă o formează adjectivele cu sufixele *-os* și *-tor*.

Unele tipuri structural-morfologice de adjective nu apar cu funcțiune de circumstanțial de mod. Printre acestea sînt adjectivele cu sufixele *-ean*, *-esc* și *-ist*, precum și adjectivele compuse cu ajutorul elementelor derivative *ante*, *anti*, *extra*, *hiper*, *trans* și altele.

5) Frecvența și sfera întrebuințării adjectivelor cu funcțiune circumstanțială în diverse stiluri ale limbii sînt determinate de frecvența și sfera folosirii lor cu valoare stilistică în funcțiune atributivă.

Trebuie subliniat că adjectivele nederivate sînt cuvinte cu o largă circulație atît cu funcțiune atributivă, cît și circumstanțială și se caracterizează printr-o mare stabilitate.

Adjectivele derivate însă sînt mai puțin întrebuințate decît cele nederivate, atît cu funcțiune atributivă, cît și cu funcțiune circumstanțială.

6) Proprietățile structurale și semantice ale adjectivelor determină nu numai posibilitatea folosirii lor cu funcțiune de circumstanțial de mod, ci și sensul lor circumstanțial. Acest sens este determinat de sensurile adjectivului respectiv cu funcțiune atributivă și reprezintă o dezvoltare ulterioară a acestuia.

Întrucît conținutul semantic al adjectivelor nederivate în funcțiune atributivă este, de regulă, mai larg decît conținutul semantic al adjectivelor derivate cu această funcțiune, conținutul semantic al valorii circumstanțiale a adjectivelor nederivate este de asemenea mai larg, de obicei, decît acela al valorii circumstanțiale a adjectivelor derivate.

În legătură cu aceasta trebuie remarcat că conținutul semantic al adjectivelor cu funcțiune circumstanțială este, de regulă, mai restrîns decît conținutul semantic al acestor adjective cu funcțiunea lor atributivă. Acest lucru e condiționat de faptul că, de cele mai multe ori, nu toate sensurile adjectivelor cu funcțiunea lor atributivă pot fi redate și cu funcțiune circumstanțială.

7) Întrucît adjectivele pot fi folosite cu funcțiune circumstanțială numai cu valoarea lor calitativă, urmează că și valoarea lor circumstan-

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)

țială este calitativă, identică cu aceea a adverbelor de calitate. În aceast calitate ele reprezintă echivalentul sintactic al adverbelor de mod, car exprimă o caracteristică calitativă a unei acțiuni sau stări. Datorit acestui lucru, categoria cuvintelor care exprimă diverse nuanțe ale carac teristicii calitative ale acțiunii sau stării se completează neîncetat pe soco teala adjectivelor, mai ales a celor derivate, mai productive decît cel nederivate.

Adjectivele folosite cu funcțiune de circumstanțial de mod nu po exprima o caracteristică calitativ-ciscumstanțială (comparativă), așa cum se întîmplă adesea la adverbele cu sufixul *-este*. De aceea adjectivele, de regulă, nu apar ca echivalent sintactic al acestor adverbe.

8) Deși adjectivele cu funcțiune de circumstanțial de mod au o valoare identică cu aceea a adverbelor de calitate, cu funcțiune respectivă ele nu trec, de cele mai multe ori, în categoria adverbelor. Trecerea este împiedicată de faptul că valoarea lor circumstanțială nu capătă în limba romînă o formă gramaticală stabilă, caracteristică adverbelor.

BDD-A10385 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:13:54 UTC)